

KUTATÁSOK A GAZDASÁGI ÉS A TÁRSADALMI ÉLET SZOLGÁLATÁBAN

Szekszárdi Tájékoztató Konferencia, 1975.

Szerkesztette: *Babics András*.

(Kiadja a Tolna megyei Levéltár,
Szekszárd, 1976. 351. old.)

A négy dél-dunántúli megye (Baranya, Somogy, Tolna és Zala) tudományos intézményei és a Magyar Tudományos Akadémia Pécsi Bizottságának Társadalomtudományi Szakosztálya szervezésében 1975. október 22—23-án Szekszárdon megrendezett tájkoztató konferencia előadásainak megjelentetésével a Tolna megyei Levéltár fontos *kézikönyvvel* gyarapította helyismereti irodalmunkat.

A kötet anyaga — ahogyan a konferencia is — tematikus egységekre tagolódik. Ezek az egységek a szaktudományok együttműködése révén alakultak ki, s legnagyobb jelentőségük éppen ebben van.

A konferencia — első tematikai egységként — az *ásványi anyagok kutatásával, kitermelésével és feldolgozásával kapcsolatos kérdéseket* vizsgálta. A mecseki szénmedence bányászatának második világháború utáni történetét gazdaságtörténész (*Babics András*) és geológus (*Fejér Leontin*) közösen ismertette. A technikatörténeti, gazdaságföldrajzi és gazdaságtörténeti szempontokat egyaránt érvényesítő tanulmányok szólnak a kőolaj- és földgáz-kutatásokról (*Bencze Géza*), az ércbányászatról (*Szederkényi Tibor*), a vízkészletkutatás módszertani kérdéseiről (*Lovász György*), az építőanyag-ipar fejlődéséről (*Erdősi Ferenc*, valamint *Lőrinc Péter* hozzászólása), a kő- és agyagiparról (*Rúzsás Lajos*). Ezeket a — térképeket, statisztikai adatokat is bőven közlő — összefoglalásokat a gazdaságföldrajzi ismeretek tanítása kapcsán, az iskolai munkában is jól lehet majd hasznosítani.

Az ásványi anyagok kitermelése és feldolgozása, értékesítése tematikai egységhez kapcsolódnak a néprajzi előadások is: a Dél-Dunántúlon dolgozó néprajzosok a paraszti fazekasság kutatásával kapcsolatos új eredményeiket összegezték. Így *G. Vámos Mária* a Tolna megyei fazekastermékek értékesítéséről szólva mutatott rá néhány eddig kevésbé ismert központ (pl. Szekes. Dunaföldvár) jelentőségére; *Kerecsényi Edit* fontos történeti adatokat közölt a Zala megyei fazekasok XVIII—XX. századi létszámáról, *Knézy Judit* a Somogy megyei, *Sarosác György* a mohácsi, *Lantosné Imre Mária* az óbányai fazekasok értékesítési körzeteiről, vásárlásáról mondott el fontos részleteket, *Andrásfalvy Bertalan* pedig összefoglalóan szólott a nyersanyag-beszerezés és az értékesítés vizsgálatának néhány fontos szempontjáról. Ezek a rövid tanulmányok — éppen mert a piaci kapcsolatok vizsgálatát helyezték középpontba — nemcsak a paraszti kerámia kutatását, de a parasztagazdaságok piaci kapcsolatainak alaposabb megismerését is segítik.

A második nagyobb tematikai egység témája a *településhálózat és az ipari fejlődés összefüggése*. *Tóth Tibor* előadása a téma történeti-módszertani megközelítését vállalta, *Piti Zoltán* mai közgazdasági gondokat fogalmazott meg, *Ormosy Viktor* a Somogy megyei, *Loppert Tibor* a Zala megyei ipartelepítés és településhálózat fejlesztése összefüggéseit taglalta.

A harmadik tematikai egység nyelvézeti és történeti érdeklődésre egyaránt számot tarthat. *Pesti János* Baranya megye, *Király Lajos* Somogy megye, *Rónai Béla* Tolna megye és *Markó Imre Lehel* Zala megye földrajzi neveinek ipartörténeti vonatkozásait vizsgálja, elemzi. Mindannyian abból indulnak ki, hogy a földrajzi nevek, dűlőnevek esetenként olyan feudalizmuskori ipari tevékenységekre (pl.

hamuzsírégítés, szénégetés) is utalhatnak, melyekről egyéb források alig emlékeznek meg. Ez adja a földrajzi nevek ilyen célú vizsgálatának történeti jelentőségét.

A munkásművelődés történeti kérdéseit felvető néhány, tanulmány értékű előadás példát mutathat az ilyen szárdékú kutatásokhoz. Főleg *Kanyar József*nek a Somogy megyei, dualizmus-kori munkásművelődésről adott vázlat és *Szita László*nak több korszakot átívelő Baranya megyei vizsgálata külön kiválóan használható szempontokat. *Bérdiné Horváth Csilla* a pécsi kisipar művészi emlékeiről szólva szintén olyan problémákat érint, melyek megérdemlik, hogy másutt vizsgálódva is továbbgondoljuk azokat.

A konferencia fontos feladata volt, hogy számba vegye, értékelje a déldunántúli megyékben megjelent történeti tanulmányokat, monográfiákat,

forráskiadványokat. A Magyar Történelmi Társulat tisztségviselői — *Incze Miklós* és *Vörös Károly* — vállalták magukra a legfontosabb publikációk kritikai méltatását, rámutatván arra, hogy a helytörténeti és a regionális kutatások eredményei hogyan épülhetnek, hogyan épülnek bele a magyar történeti kutatásokba.

A korábbi évek publikációs tevékenységének értékeléséhez kapcsolódott *Sipter Gézáné*, a szekszárdi Megyei Könyvtár főmunkatársa is, aki hozzájárulásában a négy megyére kiterjedő ipartörténeti, munkásmozgalom-történeti bibliográfiájának adatgyűjtéséről számolt be. A szerkesztő a kötet függelékékként közzétette ezt az 1104 tételt tartalmazó bibliográfiát. A könnyebb használhatóságot jelentősen megnöveli a szerzői, a földrajzi név- és tárgymutató.

Szilágyi Miklós

AZ OSZTRÁK VÁROSKÖNYV¹

(Kézikönyv az ausztriai várostörténethez)

1933-ban, a varsói Nemzetközi Történelem Kongresszuson sor került az első előzetes megbeszélésekre a várostörténet általános kézikönyvéről, amelyben minden állam a saját területét dolgozná föl. Ennek az elgondolásnak a megvalósítására akkortájt *dr. Erich Keyser* professzor, vezető német várostörténetész készített tervet, együttműködve az osztrák városlélektan mai kiadójával, *dr. Alfred Hoffmann* egyetemi tanárral. Németországban 1939-ben jelent meg a városlélektan első kötete, de a háborús események következtében a sorozatot csak több mint negyedszázaddal később lehetett befejezni. A Német Szövetségi Köztársaságban jelenleg folyik a második kiadás munkálatai.

Ausztriában a párhuzamos törekvések nagyon megszenvedték az anyagi eszközök hiányát. Csak 1961-ben, amikor az Osztrák Tudományos Akadémia saját bizottságot alakított, lehetett gondolni az osztrák városlélektan megjelenítésére. Ez a Gazdaság-, Társadalom- és Várostörténeti Bizottság² adta ki 1968-ban, Hoffmann professzor vezetésével az első kötetet, amely feldolgozta Felső-Ausztria szövetségi tarte-

mányt. Ezt követték: Burgenland (1970), Vorarlberg (1973) és Alsó-Ausztria H—P része (1977). Jelenleg előkészítés alatt állnak: Salzburg (1978-ra tervezve), Alsó-Ausztria R—Z része (1979-re), Tirol (1980) és Alsó-Ausztria A—G része (ugyancsak 1980).

A városlélektanba felvették a mai osztrák állam mindazon helységeit, amelyek jogosan használják a „város”, illetve a „városi jogú község” megnevezést.

Az osztrák városlélektan kézikönyvnek készült, ennél fogva szövege olyan tömör és pontos, hogy kis terjedelmű is a lehető legnagyobb információs bőséget kínálja. A bevezetés a szövetségi tartomány vázlatos történetét, e terület városügyének áttekintését nyújtja terjedelmes bibliográfiával. Ezután következnek egységes szerkezetben (összesen 70 pontban) a különböző városok adatai: a helynév, a várossá válás természetföldrajzi és jogi előfeltételei, valamint a történeti fejlődés a korai időktől kezdődően. Ezen felül találunk információt a címről (színes ábrával), a közigazgatás-, a gazdaság- és az egyháztörténetről. Nagyobb terjedelmű a jóléti és művelődésügyre. Ezt a speciális részt mindegyik kötetben városlélektan zárják, településtörténeti magyarázattal.

¹ Das Österreichische Städtebuch.

² Kommission für Wirtschafts-, Sozial- und Stadtgeschichte.

Szeretnénk remélni, hogy az információban oly gazdag munkára fordított fáradozás az összehasonlító város-történettudomány javára válik, és új felismerésekhez vezet ezen a kutatási területen. Különösen öröndetes volna, ha a városkönyv eszméjét felkarolnák a nem német nyelvterületen is.

Végezetül idézzük a valamennyi város esetében egyaránt alkalmazott szerkezeti rendszert, amely a magyar hely-történeiszek számára is hasznos módszertani szempontokat tartalmaz.

1. **Név**
2. **Helyzet** a) földrajzi helyzet — b) közlekedési fekvés, központi funkciók
3. **A várost megelőző település története** a) őskori leletek — b) ókori és római kori település — c) falusi és mezővárosi település
4. **A város ura, a várossá alakulás vagy várossá emelés** a) a város ura (a helyi hatóság) — b) a településtípus megjelölése — c) a városi jelleg, a város kiváltságal
5. **A város, mint település** a) települési kép — b) épületek — c) tűzveszék, árvizek — d) a II. világháború pusztításai és az újjáépítés
6. **Népesség** a) eredet és társadalmi szerkezet — b) járványok — c) népesség-összeírások, egyházi anyakönyvek — d) jelentős családok és nemzetségek — e) jelentős személyiségek — f) a lakosság létszáma — g) temetők
7. **Nyelv**
8. **Gazdaság** a) általános gazdasági fejlődés az iparosodás időszakáig — b) gyárak és kereskedelmi vállalatok a XIX. század közepétől — c) piacok, vásárok és kiállítások — d) kereskedelmi és ipari szervezetek (takarékpénztárak, bankok, szövetkezetek, céhek) — e) közlekedési intézmények — f) idegenforgalom
9. **Városi szervezet és igazgatás** a) 1785-ig b) 1785 után

10. **Tartományuraság. A város szerepe az állam és a tartomány igazgatásában**

11. **Hadügy, háborús események** a) a polgárság a város védelmében — b) lövészegyletek, lóterek — c) helyőrségek — d) fontosabb háborús események

12. **Pecsett, címer, zászló**

13. **Pénzügy** a) pénzverdék — b) városi költségvetés — c) vámok és átrakóhelyek, révjog

14. **A város területe** a) a terület nagysága — b) pusztasodás — c) földesúri viszonyok — d) a joghatósági körzet — e) a területi gyarapodás és vesztesség

15. **Egyházügy** a) egyházügy a reformáció előtt, a katolikus egyház intézményei — b) reformáció és ellenreformáció, az evangélikus egyház intézményei — c) zsidók — d) egyéb vallásos közösségek, szekták

16. **Népjóléti intézmények** a) polgári iskolák, menhelyek, szociális otthonok, szegényházak — b) járványkórházak, katonai kórházak, kórházak — c) árvaházak, óvodák, különleges intézmények, gyógyintézmények, emberbaráti alapítványok — d) orvosok és gyógyszerészek — e) vízvezetékek, csatornázás, világítás (gázművek, elektromos művek) — f) fürdőhelyiségek, fürdők — g) parkok, sétányok

17. **Művelődésügy** a) alsó- és középfokú oktatás a birodalmi népiskolai törvény előtt — b) alsó és középfokú oktatás a birodalmi népiskolai törvény után — c) felső szintű oktatás, főiskolák, egyetemek — d) színház, zenei egyletek, zenekarok, zenei iskolák — e) népművelési intézmények, könyvtárak

18. **Könynyomtatás, újságok, könyvkereskedések**

19. **Források és feldolgozások a város történetéhez** a) bibliográfiák — b) forráspublikációk — c) feldolgozások

20. **Várostörténeti gyűjtemények** a) levéltárak — b) — könyvtárak — c) múzeumok

Dr. Hanne Pradel
(Ford. Marosi Endre)

DUDÁS KÁROLY—DORMÁN LÁSZLÓ:

SAKADÓ

(Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1977.)

Vannak felkapott vidékek, amelyekről könyvtárnyi irodalom születik és vaskos monográfiák tudósítanak. S akadnak tájak, ahonnan elvétve, csak nagyon ritkán érkezik híradás. Ilyen kevésbé ismert világba kalauzol el minket a fiatal újvidéki Dudas Károly és fényképész társa, Dormán László. Szakadó című könyvükben néhány jugoszláviai, zömmel magyar lakta faluról kapunk hírt. Felkavaró könyvet alkotott a szerzőpáros Baranya, Dél-Bánát, a szlavóniai szórványfalvak lakóinak életéről, munkájáról. Eljutunk Szakadóra, a Székelykeve melletti alkalmi településre, ahol nád-tetős, vertfalú házakban húzódnak meg

az állandóan cserélődő lakók, ahol a tanító emberfeletti munkával szolgálja a kultúrát, az anyanyelvet. Kórógy egyike a négy megmaradt szlavóniai magyar szórványfalunak, bepíllanthatunk zárt és nehezen mozduló életébe, ülünk a szerzőkkel a magába zárkózó falu üres kocsmájában, mint Antonioni riportere és hallgatjuk a megrázó ember sorokat vagy nézzük a falu régi temetőjét, pusztuló, faragott fejeival. Megjártuk Kovačićát — naiv művészetéről, s népviseletéről messze tájakon ismerik — és megismerjük az itt élő szlovákok életét. Eldöcögünk az elnéptelenedő Egyházaskérre, ahol a fiatalok már nem akarnak hallani a földről, inkább elmennek Belgrádba, Zimonyba. Zentára vagy kimennek „németbe”. Átmegyünk Kucurán, ahol egymás mellett élnek ruszinok, szerbek és magya-

rok. Virágzó szövetkezetekről hallunk és makacs, regénybe illő magángazdákról, akik szívósan ragaszkodnak a tulajdonhoz.

Változó, mozgó valóság tárul eléink a könyvből, széthulló közösségek és az éppen formálódó új világ körvonalai rajzolódnak ki. Életformaváltás, szokások elhagyása, az új mindent elsősorú lendülete, vaskényszere alakítja a táj lakóinak életét. S akik nem tudnak idomulni a változásokhoz: az öregek.

A róluik írt portrévázlatok a könyv kiemelkedő részei. A Temes vidékére sodródott népmesei, bukovinai öregasszony, a löszbevált konyhóban lakó állítólagos Széchenyi gróf alakja vésődik élesen emlékezetünkbe.

DR. KARL SEPER:

ALSÓÖR HELYTÖRTÉNETE¹

(Graz, 1976. 148 old.)

Alsóör (Unterwart) a mai Burgenland területén, a Pinka felső folyásánál fekvő, ezer lelket számláló község. Földrajzi fekvése és az ebből adódó stratégiai fontossága következtében szinte minden jelentősebb történelmi esemény érintette, közvetlenül vagy közvetve. Nem került ki a germán törzsek vándorlási útvonalára, a szláv áttörés, az avar uralom. Honfoglaló magyarjaink egyik „örhelye” lett. *Hunyadi Mátyás* és *III. Frigyes* határvillongásai után a török háborúk, a reformáció és az ellenreformáció, a szabadságharcok és végül a világháborúk írták tele a község történelmi könyvének lapjait. E zaklatott, több nélkülözéssel és szenvedéssel, mint előnyvel járó történelmi sors következtében elpusztult a helység történetére vonatkozó szellemi és tárgyi emlékek java. Hogy a még fellelhető dokumentumokat, főleg a magyar vonatkozású történelmi, művészeti, természettudományos és néprajzi emlékeket az utókor számára megmentsék, 1965-ben a kultúra helyi ápolóinak körében felvetődött egy helytörténelmi múzeum alapításának a gondolata. Az elgondolást tették követték, s a következő év nyarán megalakult Alsóörön a Helytörténelmi Bizottság. Sikeresen megnyerniük az országos, a tartományi és a helyi szervek és vezetők támogatását, s az

A könyv újságr riportok összessége. Időtálló, utókornak szóló írások ezek. Dudás a pillanatnyi helyzetben meglátja a folyamatot, végig átsúrt írásain a riportalanyai iránt érzett felelősség. A társadalmi mozgásokat egyértelműen jelöli. A nyelvi, gazdasági, társadalmi sokszínűség bemutatása nagy érdeme a könyvnek. Egymástól korszaknyira eső életformákról ír, s mindegyik világ bemutatásakor ott érezzük az embert gondjaival, örömeivel. Az írásokkal egyenrangúak Dormán László fényképei. Hiteles dokumentumok, elgondolkodtatóak. Csak sajnálhatjuk, hogy a könyv kevés példányban jelent meg, s hogy hozzánk csak véletlenül jutott el belőlük néhány.

Bodor Ferenc

áldozatos szervező- és gyűjtőmunka eredményeként 1973 végén megnyílt az *Alsóöri Otthon*.

Dr. Karl Seper gazdag fénykép- és illusztrációs anyaggal ellátott *Alsóör helytörténete* című könyve többek között beszámol erről a nagyszabású vállalkozásról is. Mivel Seper munkája nemcsak Alsóör, hanem az egész burgenlandi magyarság életét is tükrözi, szükségesnek tartjuk, hogy szóljunk róla. Seper falumonográfiája az Ausztriában is fellendült és sokak által művelt helytörténelmi tevékenység eredménye. Munkájához nem annyira magyar, mint inkább osztrák részről kapott ösztönzést és a Burgenlandban folyó, több érdekes kiadvánnyal is rendelkező osztrák honismereti mozgalomból vett példát. Seper összefoglalása forrásértékű és több részletében alkalmas arra, hogy a történettudomány, a nyelv- és történettudomány, esetleg más tudományágak is jól hasznosítsák.

A könyv három fejezetből és a függelékéből áll. Az *első fejezet* a község gazdag történelmi múltjáról ad áttekintést a népvándorlás korától napjainkig. A rendelkezésre álló forrásanyag csekélyisége nehéz feladat elé állította a szerzőt, akinek több helyütt feltevésekbe, párhuzamos jelenségekből levonható következtetésekbe kellett bocsátkoznia.

A honfoglaló magyarság a természetes védővonallal nem rendelkező nyugati határszélen, a katonailag fontos helyeken határőr-településeket hozott

¹ Unterwarter Heimatbuch. Geschichte, Kultur und Wirtschaft einer südburgenländischen Gemeinde.

létre. A nyugat-magyarországi gyepléte vonal a *Felső-Órségből* (Felsőőr, Alsóőr, Ori-Sziget, Ori-Szent-Márton stb.), az *Alsó Órségből* (Vas megye délnyugati részén fekvő, 18 községet magába foglaló terület, Óriszentpéter központtal) és a *zala-lugi őrnagyságból* áll. A határőrök a „szegeken” telepedtek le (Alsóórön ma is használatos fogalmak a Főszeg, Középszeg, Alsószeg). Az első örök származását illetően is megoszlanak a vélemények. Egyes kutatók szerint avarok és magyarok, mások szerint székelyek voltak. Az alsóőri határőröket az Árpád-házi királyok különböző kiváltságokkal ruházták fel. A határ-települések a tatárjárást követő várépítések következtében elvesztették jelentőségüket. Lakói differenciálódtak, többen közülük jobbagysorba süllyedtek.

Alsóór történetének első írásos emléke *Károly Róbert* 1327. évben kelt kiváltságlevele, amely nemcsak teljes adómentességet adományoz a községnek, hanem rábízta a szabad bíróválasztás és bíraskodás jogát is. A török kortól kezdve homály fedti Alsóór történetét. Valószínű, hogy kivették részüket a törökellenes harcból, mert *Rudolf király* 1582. február 28-án kelt oklevele őket is megerősíti privilégiumaikban. Itt kell megjegyeznünk, hogy olyan nevekkel is találkozunk ebben az oklevélben, amelyek vagy az eredeti formában vagy kisebb módosítással még ma is fellelhetők az alsóőri családnevek között (Benkő, Farkas, Gángoly, Kollár stb.).

II. Lajos 1524-ben *Batthyányi Ferenc*-nek adományozta Németújvárt és a hozzá tartozó uradalmat, a Külső-Órség falvai azonban — köztük Alsóór is — 1848-ig megtartották kiváltságukat, szemben a Belső-Órség településeivel. A Rákóczi szabadságharcban a lakosok a szabadságharc oldalán harcoltak, *Heister* tábornok ezért bosszúhadjáratot vezetett az Órségbe, hogy „az árulókat megbüntesse”. 1848-ban a felsőőriekkel együtt vonultak fel a község lakói, hogy megvédelmezzék „Magyarország szent határait” a császáriakkal szemben.

A trianoni békeszerződés a mai Burgenland területét Ausztriához csatolta. A fehérterror idején a hírhedtté vált *Prónay Pál* és *Héjjas István* önálló

közigazgatási egységként létrehozta az ún. *Lajtabánságot*, Felsőőr központtal. Az osztrák csapatok 1921. novemberében vonultak be a területre és a Lajtabánságot Ausztriához csatolták. Az Anschlusst követően Burgenlandot két közigazgatási egységre osztották és Alsóőr steier közigazgatás alá került. A II. világháborúban hatvanan veszítették életüket a községből. Alsóőre a szovjet csapatok 1945. április 6-án vonultak be.

A kötet *második fejezete* a község szociális, gazdasági és kulturális múltjáról ad rövid áttekintést a rendelkezésre álló statisztikák alapján. Alsóór történetében a századforduló hozott változást. Addigi gazdasági virágzása megtorpant, a község eljelentéktelenedett. A hanyatlásnak nemcsak a kivándorlás volt az oka, hanem az a tény is, hogy a kapitalizálódásnál fontos szerepet játszó vasút és közút kikerülte. A fejezetben megismerkedhetünk a község különböző társadalmi és egyházi szervezeteivel, a kulturális csoportok, önképzőkörök működésével is.

A kötet *harmadik fejezete* a község néprajzára vonatkozó anyagot tartalmazza. Röviden ismerteti a népi kultúra különböző területein még ma is megtalálható helyi sajátosságokat. A községben, főleg az idősek körében, a magyar a hétköznapi nyelv. A község lakói — német és horvát települések gyűrűjében — az évszázadok folyamán megőrizték sajátos tájszólásukat, amely előnyben részesíti a kettős magánhangzókat (pl. alma-aoma, asztal-asztoa, széna-szienna stb.).

A kötet *befejező részében*, a függelékben a határ és dűlőneveket gyűjtötte össze a szerző. A nevek közül néhány népvándorlaskori emléket hordoz, s írott emlékek hiányában aprócska támpontot jelentenek a kutatóknak. A határ- és dűlőneveket az 1930-as telekkönyvek már németül említik, ezért a szerző közli mind az eredeti magyar, mind pedig a német alakot is.

Az *Alsóór helytörténete* jól szolgálja a magyar kultúra megismertetését, megőrzését és fejlesztését, ezért nem lenne érdektelen, ha magyar nyelven is megjelenne.

Ács Zoltán



NAPTÁRAK, ÉVKÖNYVEK ROMÁNIÁBÓL¹

Örömmel tapasztaltuk, hogy ebben az évben ismét megjelentek a hírlap-árusoknál, a könyvesboltok kirakataiban a romániai magyar naptárak, évkönyvek. Örömről még fokozódott, midőn tartalmukat megismertük.

Az **Előre Naptárban** több a politikai jellegű írás és az általános érdeklődésre számot tartó tudnivaló: egészségügyi kérdésekről, tudományról, jogi ismeretekről, „háztáji ügyek”-ről, „közös magánügyeink”-ről, jelentős évfordulókról, idegenforgalomról stb. Kiemelendő a kötet gazdag szépirodalmi anyaga, mely ugyanakkor részben honismeret is. Gondolunk *Szemlér Ferenc* emlékezés-töredékeire vagy *Beke György* Lucian Blaga szülőfalujában című írására, amelyben összeveti *Blaga* és *Tamási Áron* szülőfaluját, kiemelve a két író, a két táj, a tiszteletükre állított emlékművek, temetésük közötti hasonlóságot.

Honismereti vonatkozású még *Árva Arpád*nak Veress Sándor mérnökről (1828—1884) és fiáról, dr. Veress Endre történészről (1868—1953) szóló írása. Megismerjük életútjukat, munkásságukat, a román—magyar történelmi kapcsolatok kutatásának fontosságát hirdető elveiket. A szép korondi kerámiáról *Szávai Géza* gondolatait olvashatjuk.

Az **Előre Naptárban** *Gálfalvi Zsolt*, a **Hargita Kalendáriumban** *Kolozsi Márton* ír a Megéneklünk, Románia fesztiválokról, amelyeken románok, magyarok, németek, szerbek és más nemzetiségek tehetsége, gazdag népművészeti hagyománya bontakozik ki.

A **Hargita Kalendáriumban** több helytörténeti vonatkozású írást találunk. Parajd múltjának sajátos vonásairól, a sóbányászatról, a sófuvarról, sójogról ír *Bereczki Zsuzsanna* tanárnő. A „rég és új mesterségek” fejezetben a parajdi gyufagyárról, a gyufakészítésről, a Gyimesekben létesített posztóványolókról ír *Szőcs János*.

A székelyföld történetével foglalkozó írások közül említésre méltó *Megyeri András*nak A székelyföld védelmében c., *Egyed Ákos*nak Az 1848—49-es forra-

dalmi események egyes mozzanatait Csík- és Udvarhelyszékeken c. és *Király István*nak, a Csíkszeredai Állami Levéltár vezetőjének Demokratikus mozgalmak a Habsburg elnyomás ellen c. írása.

Olvashatunk a kötetben az Udvarhely környéki székelykapuk díszítőmotívumairól (*Csergő Bálint*), valamint Nagyanyáink virágoskertjéről (*M. Vári Miklós*). A vidék népi gyermekjátékaiból *Sántha Jenő* gyűjtött egy csokorra való. Jelentős a kalendárium szépirodalmi, művelődéstörténeti, nyelvészeti anyaga is.

Az **Utunk Évkönyv** a sorozat 11. száma. A Nemzetközi Gyermekévet kívánták köszönteni ezzel az évkönyvvel, s a szerzők e cél érdekében azt hozták, ami számukra legkedvesebb, ami felejtethetetlen: a gyermekkort — versek, novellák formájában. De olvashatunk arról is, hogyan látják a gyermekek a felnőtteket; hogyan vallanak a felnőttek a mai gyerekekről; mit tudnak a szülők gyermekkoráról a gyermekek; hogyan találkoztak a gyermekek a könyvvel stb. Szinte valamennyi író gyermekkorára való emlékezésében megtaláljuk a szülőföldhöz való kapcsolatot szép élményét, egész életre szóló jelentőségét. Mintegy 50—60 gyermekrajz, festmény díszíti az évkönyv lapjait.

A legfajsúlyosabb kötet a sorban a **Korunk Évkönyv**, melynek szerkesztői vezérelve: „Gondolkozzunk együtt a változó — a gyorsuló — időben, a tudományos-műszaki forradalom sodrában élő mai és holnap emberről!” A kötet 30 tanulmánya és egy irodalmi összeállítás, a régi Korunkban megjelent, természettudománnyal és technikával kapcsolatos írások áttekintése felöleli a tudomány, a művészetek, a filozófia, az életforma alakulásának különböző területeit.

A *Szabó T. E. Attila* bevezetőjét követő összeállításban — amely tanulmányfüzér és bibliográfia az egyes tudományágakról — a szerzők célja az, hogy bemutassák, mivel járult hozzá a Korunk a két világháború között a romániai magyar értelmiség tudományos tájékoztatásához.

Leblancné Kelemen Mária

¹ Előre Naptár, Bukarest, 1978. 208 old. — Hargita Kalendárium, Csíkszereda, 1978. 208 old. — Utunk Évkönyv, Kolozsvár, 1978. 219 old. + melléklet. — Korunk Évkönyv, Kolozsvár—Napoca, 1977. 320 old. + melléklet.

RÉGI MAGYAR VÍZIVILÁG

(Magvető Kiadó, Bp. 1977. 311 old.)

Szűcs Sándor írásai legkedvesebb olvasmányaim közé tartoztak mindig. Ezért örömmel vettem kézbe legújabb könyvét, s most sem csalódtam. A szép kiállítású kötet első részében szemünk elé varázsolja a régi sárréti tájat, zabolátlan vizek, mocsarak, nád-tengerek közé települt falvakat. Előző könyveiből régi ismerősként találkozzunk újra az „elvégtelenülő nádbakony sűrű rengetegével”, ahol csak a révész-kedő „vízifuvarosok” ismerték a járást bodonhajóikkal, „láp”-nak nevezett tutajaikkal. Újra végigjárjuk velük a mocsárvilág útvesztőit, s átéljük a régi évszázadok kalandos utazásait, amikor tíz napba telt kocsin Szolnoktól Náudvarig az út a tizenkét ökörrel vontatott fakószekéren. Dermesztő telek, megfagyott emberek, állatok elevenednek fel a história domusok, községi jegyzőkönyvek, régi nótáriusok feljegyzéseiből.

A táj és az ember szorosan egybefonódó életét tárja elénk Szűcs Sándor. Megismerjük vizekből kiemelkedő földhátakon a „szigetszántók” nehéz munkáját. Az állattartás volt itt a gazdálkodás alapja, a szilaj és a félszilaj pásztorkodás a rétbén, ahova sem a török, sem a német, sem a vármegye nem tudott bejutni, s így háborítatlanul fennmaradhatott az ősi pásztorhagyomány a nádfalú szállásokon. Az igazi vízi életmód azért mégis a pákászok, „rétes emberek” sokszínű gyűjtőgömbjében bontakozik ki az olvasó szeme előtt. Nemcsak a szájhagyomány alapján idézi ezt a régi életformát, hanem az írott anyag emlékeivel is bizonyítja. Itt kell megemlékezni a szöveg mondanivalójához jól

kapcsolódó szép és szemléltető rajzokról. Ugyanígy jellemzőek, kifejezőek a népköltési idézetek, a dalszövegek és a mondások is. Végül megrázó erővel írja le a rét pusztulását, az ősi életforma élet-halál harcát az újjal, a fejlődéssel, és lassú elmerülését a szabályozással, ármentesítéssel kezdődött kultúráj életformájába.

A könyv másik részében mondákat közöl a régi vízivilágból. Mesélteti az öreg pásztorokat, a „rétes embereket”, s emlékeit novellaszerűen dolgozza fel. A prózai népköltészet minden témaköre sokszíniűen mutatkozik meg benne: eredetmondák, tatár, török, és kuruc történetek, a negyvennyolcas szabadságharc emlékei, kincs- és hiedelemmondák, jeles emberekről, koldusokról, pásztorokról, pákászokról, tudósokról és boszorkányokról szóló emlékek. Elbeszéléseikből érdekesen elevenednek fel a régi népszokások, szellemes népi fortélyok, falucsúfolók, józú adomák, gyermekjátékokban megmaradt történelmi emlékek. Nagyon jól utal mindenütt a földrajzi nevekre, népi szólás-mondásokra. Jó példakép lehet az arra, hogy az országosan folyó földrajzinév-gyűjtés során előkerülő mondaanyagot hogyan lehet rögzíteni, elevenné tenni.

Meg kell még emlékezni ízes tájnyelvről, s egyúttal a könyv egy hiányosságáról is: a tájszavak elmaradt szótáráról, mert nem minden olvasó ért „sárrétiül”, s ennek hiányában nem kapja meg a könyvben minden kifejezésnek a jelentését.

Mindezt egybevetve élvezetes, hasznos olvasmány Szűcs Sándor új könyve, méltó alkotása egyre bővülő, színesebb honismereti irodalmunknak.

Dr. Timaffy László

SEBESTYÉN ADÁM:

NÉPDALCSOKOR

Kiadja a Tolna megyei Tanács V. B.

Könyvtára

(Szekszárd, 1976. 290 old.)

A fa erezetét izlésesen utánzó borítólappal régvárt, értékes daloskönyvet takar: a Bukovinából hazánkba települt andrásfalvi székelyek repertoárjának legjavát. E 240 dallamot és szöveget — Kiss Lajos és Andrásfalvy

Bertalan tanácsaira is hallgatva — *Sebestyén Adám* szedte össze szorgos munkával. Rövid előszavából megtudjuk, hogy egy részüket még az „óhazában”: *Andrásfalván*, a többi már Tolna megye különböző községeiben gyűjtötte. Ez egyébként minden dalnál fel van tüntetve és természetesen az egyméből nélkülözhetetlen adatok is, úgymint az énekes neve (sőt a ragadványneve!), kora, valamint a gyűjtés időpontja. Hiteles, szakszerű és gazdag

kötetet tartunk tehát kézben, amely tovább bővíti az örvendetesen megsokasodott romániai — köztük sok székely —, valamint a magyarországi népdalkiadványok körét. Külön érdeme és erénye, hogy egyetlen falu mutatkozik itt be, hiszen a nagyobb tájakról (pl. Dunántúl, Moldva stb.) vagy egy-egy megyéről (pl. Baranya stb.) jóval több népdalmonográfiánk van, mint egy-egy faluról (ilyen pl. Áj, Kide, Kérsemjén) és kiemelkedő énekesekről. Sebestyén Ádám gyűjteménye tehát külön figyelmet érdemel és igazolja *Vikár Béla* századforduló körüli lényegbevágó megállapítását, miszerint egyetlen falu, sőt egyetlen igazán kiváló énekes is képes magába gyűjteni az adott időszak népdalkincsének legjavát, legjellemzőbb darabjait.

Igy van ez *Andrásfalva* esetével is! A kötet a *szöveg tartalmi rendjében* sorakoztatja fel a gazdag anyagot, melynek — a válogatás minden elkerülhetetlen szubjektivitása ellenére — már a pusztá arányai is jellemzők: legtöbbször dal a szülőföldről és a szerelemről szól (kb. 80), utána következnek a katonaság (48), majd a legdalosabb szokáskörök: a lakodalom és a mulatóságok (40); a székelysége oly jellemző keservesek és ezek hangulati rokonai (27), s végezetül a balladák (19). Gyermekdal épp csak mutatóban van (10) és hátul található az ott legnépszerűbb műdalok (19). Ez a csoportosítás természetesen csak megközelítő és korántsem pontos, de hát valamennyire is elfogadható szövegrendet eddig még senkinek sem sikerült kialakítani.

A legnépesebb csoportban szereplő szülőföldről szóló dalokról kiderül, hogy ezek majdnem mindig szerelmi vonatkozásúak; itt a faluhoz való kötődés talán valamivel erősebb, mint más magyar népcsoportok esetében. Ez a táji jelleg azonban korántsem jelent valamiféle bezárkózást, hiszen már a Bukovinában gyűjtött dalok is említik pl. Szucsávat, Kolozsvárt, sőt Dévát is; tovább menve a Marost, a Tiszát, a Dunát, a Balatont és elmehefünk egészen Tirolig! Még olyan kis falucska is említésre kerül, mint *Csistár*, ez azonban már *Kodály* jóvoltából, hiszen az itt is olvasható versszakokat a mester párosította egymással.

A szülőföldről egyébként a katonadalok, a keservesek és a búcsúdalok is énekelnek, tehát minden olyan érzelmi vonatkozású dal, amely a fájdalmas elválást, a búcsúzást fogalmazza meg.

A székelyekre talán éppen a *keserves* a legjellemzőbb énekstílus, mely valaha az egész magyar nyelvterületen elterjedt volt, később azonban keletre szorult vissza. Sokat megőriztek belőlük az andrásfalviak is, a legtípikusabbakat a gyűjteményben is megtalálhatjuk. Ezzel a műfajjal nemcsak a keservesek, hanem már a szerelmi dalok között is találkozunk. A keservesek csoportjában viszont megbúvik egy töredékes *rabének* (94. sz.), amelyben a közkedvelt *páva helyett holló* szerepel! Jó helyen van az itt, de ha több társa lenne, mindenképpen külön csoportba kerülhetnének, mert a *rabének* eléggé jellemző műfaja a magyar népköltészetnek.

A mulatódalokon belül külön alcsoportot alkotnak a táncnóták (158—160.), egyikük pedig a csoporttól elszakadva, korábban szerepel (a 149.), talán ezeket is „önállósítani” lehetett volna! Kétségteljesen mulatozás közben hangzanak el, helyük tehát itt is megfelelő. Mulatódallá vált egy betyárnóta (140.), továbbá egy régebbi panaszdal (129.) is. Közismert jelenség ez a népköltészetben.

A többi dal között húzódott meg egy *gyári népdal* (24.) és egy *amerikás* (116.) is, ezekre is érdemes külön figyelni! A közlő nem jegyzi meg, hogy *Petőfi* egyik-másik dala is bejutott Bukovinába, így pl. a 84. (illetve újra a 96.): *De szeretnék tölgyfa lenni...* kezdetű. Az *Alku* c. közismert *Petőfi*-dalt viszont nem találom, talán nem ismerték volna? Esetleg az én figyelmem kerülhetett el.

A balladák nem különülnek el kellő következetességgel régi és új stílusúakra; kellemes meglepetés viszont a *Molnár Anna* (22 szakasz) és a *Fehér László* (20 strófa) viszonylag teljes változata, de bejutott ide *Bogár Imre* újkori balladája is, szintén jó megtartásban (ugyancsak 20 szakaszos). Régi és új balladáink közül egyébként a legnépszerűbbek (Szégyenbe esett lány, Halálra táncoltatott lány, Gyermekgyilkos leányanya, Három árva, Pápainé, Farkas Julcsa stb.) itt is ismertek. Ez a megállapítás nemcsak a balladákra, hanem a dalokra is vonatkozik és ilyen értelemben szinte minden egyes darabnak minden egyes sora régi ismerősünk. Nem újdonságunknak, hanem annak örülünk, hogy a legkelembbről jött bukovinaiak máig megőrizték őket.

Sebestyén Ádám népének méltó fia és egyik legeredményesebb önkéntes gyűjtőnk. Milliő nehézséggel küszködve, már 1972-ben közzétette az andrásfalviak életéről és történetéről szóló monográfiáját, majd négy évre rá ezt a kötetet! Egyik a másik nélkül is használható ugyan, de voltaképpen mindkettőt ismernünk kell: már a történelmi-néprajzi monográfia is tartalmaz ugyanis népköltészeti adatokat és az

éneklés alkalmaira, a dalok életére vonatkozó utalásokat, amelyek éppen ezért kimaradtak a Népdalcsokorból. Sebestyén Ádám bizonyára tartogat még számunkra értékeket, melyeket mielőbb szét kell osztania! A szűkebb gárdát pedig arra ösztönözi, hogy lászanak már végre hozzá a székelység néprajzi monográfiájához!

Katona Imre

HORTOBÁGY

Szerk.: Kovács Gergelyné
és Salamon Ferenc

(Natura, Bp., 1976. 352 old.)

Tartalmában és formájában egyaránt sokat nyújtó könyv jelent meg az egyre népszerűbb Hortobágyról. A pusztai iránti érdeklődés a védetté nyilvánítás óta fokozódott. E könyv megjelenésével a Nemzeti Park irányítóit az a gondolat vezette, hogy feltárják a pusztai életet, hagyományait, s egyben keressék a védettség összetett feladatainak megoldását.

Hortobágy természeti viszonyaival Temesi Lászlóné foglalkozik. A pusztai múltjával kapcsolatban tisztázza, hogy — a közhiedelemmel ellentétben — nem ősi és nem is természetes képződményről van szó. Ez a hatalmas terület a XIV. századig erdő és lakott terület volt, s a tatár- és török-dúlások tették lakatlanná, fában szegény pusztává. A Tisza folyó szabályozásáig az évenkénti áradások csaknem az egész területet elöntötték vízzel, s kiváló termőtalajt hagytak hátra. Az 1846-ban kezdődő szabályozási munkák után a helyzet megváltozott és megkezdődött a terület elszikesedése. Mivel kultúrpusztáról van szó, felvetjük a kérdést, vajon a címben szereplő „nomád pusztai” kifejezés szerencsésnek mondható-e?

Papp Ferenc Hortobágy vizgazdálkodásának múltjával, s a vízügy távlati fejlesztésével foglalkozik, mindez egyformán érdekelheti a vízügyi, valamint az agrárszakembereket.

Jakucs Pál akadémikus tudományos igényrel tárgyalja a pusztai elszikesedését, a vegetáció kialakulását, a sziki erdőssztyeppét és erdőket. A gerinctelen állatokról Steinmann Henrik, a gerincesekről Szabó László ír. Bozó Imre és Salamon Ferenc Hortobágy mezőgazdaságának felszabadulás előtti

és utáni helyzetét tárgyalja, a hortobágyi erdők történetéről, azok többcélú hasznosításáról és a kék vércsék hazájáról pedig Nagy Antal írását olvashatjuk. A hortobágyi vadászat és halászat múltjáról, jelenéről Ori András és Sterbetz István tollából kaphatunk képet. Béres András tanulmányát pedig a honismeret és néprajz művelői egyaránt forrásmunkának tekinthetik.

Telepy Katalin Hortobágy művészi ábrázolásával foglalkozó munkája hézagpótló. Bár a pusztai — mint művészeti téma — nem tekint vissza hosszú múltra, Csontváry, Káplár, Bornemisza, Maghy, Iványi-Grünwald, Visky, Benyovszky, G. Szabó, Kisfaludy Stróbl munkái azt mutatják, hogy a pusztai számos művészüket ihlette alkotásra. Káplár Miklós, aki a Hortobágyról indult el — s mint festő ide tért vissza — így vall a tájról: „én nem csupán gulyát, ménest és pásztorokat akarok festeni, hanem a Hortobágyi lelkét”.

A Hortobágy és a magyar irodalom szerepéről Kovács Gergelyné írt a kötetben. Áttekinti a témát Gvadányiól, Petőfin keresztül a „Hortobágy mellékének” legnagyobb írójáig, Veres Péterig.

A befejező tanulmányban Sterbetz István foglalkozik a Nemzeti Park gondjaival és a védettség kérdésével.

A kötet a szakemberek, a honismereti munkások és a közvélemény érdeklődésére egyaránt számot tarthat. Sajnos a különböző fejezetek színvonalánál nem egységes, ezenkívül több helyen található olyan átfedés, ismétlés, ami kiküszöbölhető lett volna.

A kötetet Ács Antal, Gunda Béla és Rakonczai Zoltán lektorálta. A szöveges részt két színes lap, 6 fehér-fekete tábla és 262 ábra illusztrálja. Jól használható a négy és fél oldal terjedelmű irodalomjegyzék.

Dr. Szamosújvári Sándor

MINTAGYŰJTEMÉNY TOLNA MEGYE NÉPI HÍMZÉSEIBŐL

(Kiadja a Babits Mihály
megyei Művelődési Központ,
Szekszárd, 1977. 32 old. és 31 lap rajz)

Nagy feladatot tűzött maga elé és kitűnően teljesítette *Horváth Anna* pincehelyi tanárnő, amikor sok éves munkával összegyűjtötte a Kapos mente, pontosabban Pincehely község mármár feledésbe vésző népi hízmzéseit. Hogy mi adta az elhatározást ehhez a szép néprajzi feladathoz, erről ő maga így ír: „Engem már gyerekkoromban megragadtak, elbűvöltek a sok színes hízmzés mellett szerényen, szinte igénytelenül meghűződó, fehérrel varrt motívumok. Azóta izgat, sürget a vágy, hogy a még élő, fellelhető, fehérségében is csodálatos, vonzó mintákat megmentsük a feledéstől, megörökítsük a jövő számára. Ez a vágy indított, ösztönzött, hogy mikor visszakerültem ismét szülőfalumba, Pincehelyre, kezdjek hozzá a gyűjtéshez. Sajnos, ... néha már csak foszlányokat tudtam megmenteni ...”

A gyűjtemény a pincehelyi férfiingek díszítő motívumait tartalmazza. Ez a fehér hízmzések csoportjába tartozó, sajátos díszítőkészség Pincehelyen kívül több dunántúli községben is honos volt. A szakirodalomban Kapos mente népi kultúrájáról szóló munkák nem jelennek meg. Eppen ebben rejlik a szerző nagy érdeme, hogy a közhasználatból már teljesen eltűnt motívumokat idős emberek közlése, valamint régi fehérnemű-maradványok alapján jóformán az „utolsó pillanatban” mentette meg.

A kiadványból összesen ötvennégy hízmzsmintával és az ezekhez tartozó öltéstechnikával ismerkedhet meg az olvasó.

Horváth Anna gyűjteményéhez *G Vámos Mária* műzeológus írt értékes tanulmányt. Ebben röviden áttekinti, miként változott az elmúlt két évszázadban a pincehelyi népviselet, bemutatja a különböző ruhadarabokat, valamint az öltözködés társadalmi vonatkozásait is. Csak sajnálni tudjuk, hogy ez az értékes kiadvány — legalábbis egyelőre — mindössze 500 példányban jelent meg.

Vörösmarty Géza

